

Evropski digitalni konstitucionalizam: ka normama slobodnog novinarstva na odgovornim platformama

Sažetak

Digitalne platforme poput Fejsbuka, TikToka, Instagrama, Majkrosofta korjenito mijenjaju sve sfere društvenog života, uključujući i novinarstvo. Novinarstvo se u platformskom društvu normativno destabilizuje usled datafikacije, komodifikacije i moderacije novinarskog sadržaja prema kriterijumima platformskog ekosistema (Van Dijck i dr, 2018). Kako bi uspostavila digitalnu konstitucionalnu ravnotežu, Evropska unija nizom akata nastoji da deplatformizuje digitalni ekosistem u svojim granicama i uspostavi institucioanalni mehanizam za ostvarivanje ljudskih prava i demokratizaciju digitalne sfere. Među njima, centralnu normativnu osnovu za upravljanje digitalnim platformama predstavlja Akt o digitalnim uslugama, koji sistemskim pristupom i sveobuhvatnim institucionalnim aranžmanom nastoji da digitalni

* Ovaj rad je primljen 18. marta 2025. godine, a prihvaćen na sastanku Redakcije 13. juna 2025. godine.

[1] Doktorandkinja na studijama Mediji i komunikacije, Fakultet političkih nauka Univerzitet u Beogradu; Imejl-adresa: snezanabajceta@gmail.com; ORCID: 0009-0006-6876-0825.

ekosistem oblikuje prema principu odgovornosti. Novinarstvo je usvajanjem Evropskog akta o slobodi medija zauzelo posebno mjesto u talasu aktuelne regulacije, ali i prvi put postalo predmet cjelovite intervencije Evropske unije. U susretu principa platformске odgovornosti i novinarske slobode, rad objašnjava upravljačku dinamiku *na* i *prema* platformama iz ugla normativnog izazova novinarstva da u digitalnom ekosistemu ostvari ključnu informativnu društvenu ulogu.

Ključne reči

Digitalne platforme, digitalni konstitucionalizam, upravljanje, novinarstvo, DSA, EMFA

Uvod

Ubrzani razvoj digitalnih platformi korjenito mijenja različite profesije i javne djelatnosti, kulturne industrije (Poell i dr, 2022) potrošačku kulturu (Caliandro i dr, 2024), ali i cijelo društvo (Van Dijck i dr 2018). Infrastrukturne (Gugl, Amazon, Meta i dr.) i brojne sektorske platforme (Uber, Buking i dr.) već više od decenije su važni proizvođači društvenih struktura, koje se infiltriraju u svakodnevni život, uključujući „neformalne interakcije ljudi, institucionalne strukture i profesionalne rutine“ (Van Dijck i Poell, 2013: 2).

Isprva je ekspanzija tehnološke industrije bila praćena „kalifornijskom ideologijom“ (Barbrook i Cameron, 1996) o libertetskom potencijalu interneta za slobodnu misao i tržište, i bila je dominantna paradigma od 1990. do 2005. godine. Riječ je o talasu optimističkih očekivanja u pogledu veće participacije građana, konkurentnosti, pluralizma, otvorenosti i jednakih mogućnosti. Međutim, ubrzo su velike strukturne promjene digitalnog okruženja otvorile pozornicu za probleme nepouzdanosti, izloženosti podataka o ličnosti, nepovjerenja, sajberkriminala, nadzora, urušavanja demokratskih tekovina i kršenja ljudskih prava. Flu (Flew) uka-

zuje na pet ključnih faktora paradigmatškog zaokreta u pravcu potrebe za državnim i društvenom intervencijom u digitalnom ekosistemu: (1) promjena političke ekonomije interneta zbog uspona platformskih monopola i oligopola; (2) problem upravljanja platformizovanim internetom; (3) zabrinutost usled „masovne“ prirode digitalnih medija i komunikacije; (4) uloga digitalnih platformi u populističkim politikama; (5) povratak regulatornog aktivizma (Flew, 2021: 49-50).

Danas se digitalni ekosistem oblikuje u napetosti dvije suprotne težnje. Jedna je profitno orijentisana *platformizacija*, kao kontinuirano „prožimanje infrastruktura, ekonomskih procesa, upravljačkih okvira digitalnih platformi kroz različite ekonomske sektore i sfere života uključujući i reorganizaciju kulturnih praksi oko njih“ (Poell i dr, 2019: 5-6). Druga je *deplatformizacija*, odnosno nastojanje da se strateški, sveobuhvatno i sistemski uspostavi normativna baza i mehanizam upravljanja digitalnim ekosistemom u skladu sa principima javnog dobra (Van Dijck i Lin, 2022; Van Dijck i dr, 2023).

U svijetu javnog informisanja, medija i novinarstva uveliko su vodi debata o ulozi platformi u širenju lažnih vijesti, dezinformacija, propagande, kreiranju filter balona, ali i (eko)sistemske dileme o promjeni uloge medija u društvu, urušavanju novinarske profesije i budućnosti informisanja usled velike migracije publika ka alternativnim (nemedijskim) izvorima. Budući da su novinarstvo i mediji tek jedni od korisnika usluga platformi, te da postepeno gube svoju institucionalnu ulogu posredovanja (informacija) u javnosti, Evropska Unija (EU) 2024. godine prvi put donosi cjelovit medijski zakon – Evropski zakon o slobodi medija (*European Media Freedom Act – EMFA*) – sa ciljem da u okolnostima novih digitalnih rizika sačuva medijske slobode, pluralizam i nezavisnost. Međutim, uzimajući u obzir platformizaciju novinarstva kao jedne od javne djelatnosti, sektorski specifičnu medijsku regulaciju u novim okolnostima treba posmatrati u relaciji sa sistemskom normativnom intervencijom EU koja adresira digitalne platforme. Riječ je prvenstveno o regulaciji „veoma velikih onlajn platformi i pretraživača“ koji mjesečno imaju najmanje 45 miliona aktivnih korisnika, odnosno 10% stanovništva EU². Ovi „pružaoci digitalnih usluga“ su centralni adresati Akta o digitalnim uslugama (*Digital Services Act – DSA*), koji normiranjem najvećih igrača tehnološke industrije „teži da sve što je nelegalno oflajn učini nelegalnim i onlajn“ (von der Leyen, 2022).

Cilj ovog rada je da u konceptualnom okviru digitalnog konstitucionalizma objasni upravljačku dinamiku *na* i *prema* platformama iz ugla normativnog izazova novinarstva da u digitalnom ekosistemu ostvari ključnu

[2] U vrijeme pisanja ovog teksta, 23 digitalne platforme su potpadale pod ovu kategoriju (*AliExpress, Amazon Store, Apple AppStore, Booking.com, Facebook, Google Play, Google Maps, Google Shopping, Instagram, LinkerIn, Pinterest, Snapchat, TikTok, X, XNXX, Wikipedia, YouTube, Zalando, Shein, Temu, Pornhub, Stripchat, Xvideos*) i 2 pretraživača (*Bing, Google Serach*) (European Commission, 2025) <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/list-designated-vlops-and-vloses>.

informativnu društvenu ulogu. U radu se normativno analizira i objašnjava vrednosna struktura centralnih evropskih akata koji su relevantni za savremeno novinarstvo iz ugla strukturnih izazova javnog informisanja u platformskom društvu.

Teorijski dio rada pojašnjava pojmove digitalnog konstitucionalizma i upravljanja platformama, a zatim se razmatraju ključni normativni izazovi novinarstva u platformskom ekosistemu. Drugi dio rada analitički se fokusira na *DSA* i *EMFA*, i mapira vrednosnu strukturu ova dva akta sa stanovišta ekvilibrijuma platformske industrije i javnih vrijednosti za novinarstvo.

Evropski digitalni konstitucionalizam

Digitalni konstitucionalizam: pojam

Digitalni konstitucionalizam se teorijski razmatra u širem okviru poimanja konstitucionalizma – između normativne i empirijske ravni – kao „korpus normi koji ima za cilj da uspostavi formu organizovanja jedne zajednice“, odnosno kao „specifična forma organizacije određene zajednice“ u kojoj se norme primjenjuju u određenim uslovima (Celeste, 2023: 6). Od kraja sedamnaestog vijeka, konstitucionalizam podrazumijeva horizontalno ograničenje moći kroz uspostavljanje ravnoteže vlasti, kao i vertikalni princip ograničenja moći putem afirmacije i zaštite prava pojedinca (Celeste, 2018: 2023).

Digitalni konstitucionalizam je više od „samokonstitucionalizma“ (Karavas, 2010) ili labavo povezanih neobavezujućih deklaracija o pravima na internetu (Gill i dr, 2015). Riječ je o „normativnom okviru za zaštitu fundamentalnih prava i balansiranje moći u digitalnom okruženju“, koji treba da uspostavi konstitucionalnu ravnotežu koju narušavaju brojni savremeni digitalni izazovi (Celeste, 2019: 17-18). Stoga, konstitucionalizacija digitalnog okruženja (Celeste, 2019; 2023) predstavlja put prilagođavanja vrijednosti konstitucionalizma – liberalno definisan okvir demokratije, vladavine prava i zaštite ljudskih prava – digitalnom društvu i podrazumijeva snažnu ideološku i političku dimenziju. To bi značilo da principi poput transparentnosti, konkurentnosti, prava na privatnost, zaštite podataka o ličnosti treba da se ostvaruju kako u fizičkom tako i u digitalnom svijetu. Međutim, digitalni ekosistem nije neutralno područje (Gillespie, 2018). Taj ekosistem je strukturno i institucionalno determinisan specifičnim vrednosnim korpusom koje uspostavljaju digitalne platforme, kao najmoćniji akteri digitalne industrije. Zato se digitalno okruženje sve više sagledava kao platformski ekosistem (Tiwana, 2013; Alaimo i dr, 2019; Flew, 2021), koji digitalne platforme nastoje da „konstitucionalizuju“ u skladu sa sopstvenim normama i politikama (Suzor, 2019a), a oslanjajući se na svoju tehnološku infrastrukturu i intermedijatorsku poziciju (Seipp i dr, 2024).

Platformski ekosistem „izgleda egalitarno, ali je hijerarhijski; korporativan je, a djeluje da služi javnim vrednostima; čini se da je neutralan, ali njegova arhitektura sadrži čitav skup ideoloških vrijednosti; njegovi efekti izgledaju lokalno, iako je njegov obim i uticaj globalni; djeluje da osnaživanjem korisnika afirmiše upravljanje „odozdo na gore“, iako to čini pomoću visoko centralizovane strukture koja je netransparentna za korisnike” (Van Dijck i dr, 2018: 12). Kako smatraju zastupnici Amsterdamske škole platformskih studija, usled permanentne konvergencije digitalnog okruženja u kojem su platforme ključni „čuvari kapija”³ (Tiwana, 2013), ukupno društvo u kojem živimo postalo je platformsko (Van Dijck i dr, 2018)⁴.

Dakle, digitalna konstitucionalizacija nije digitalna ekstenzija analognih normi, niti sektorska regulacija novih tehnologija ili digitalnih platformi, već sistemski odgovor na strukturne probleme nastale usled „neodgovornih transnacionalnih privatnih moći, čiji globalni efekti sve više proizvode lokalne izazove za ustavne demokratije” (De Gregorio, 2022: 3). Konstitucionalni principi nisu se promijenili (Celeste, 2023: 87). Međutim, u okolnostima platformskog ekosistema, obuhvat aktera koji raspolažu kapacitetima narušavanja, odnosno uspostavljanja konstitucionalnog ekvilibrijuma značajno je proširen (Suzor, 2018, 2019). Artikulisanje granica njihovih moći kroz relevantan vrednosni okvir, odgovorajuća pravila i efikasan institucionalni dizajn predstavlja centralni normativni zadatak platformskog društva (Padovani i Santaniello, 2018). Umjesto pravila i odluka koje donose i sprovode isključivo vlade (Fukuyama, 2013: 350), uspostavljanje platformskog poretka uključuje i *politike prema platformama* i *politike platformi*, kao odraz unutrašnje tenzije digitalnog konstitucionalizma pri uspostavljanju ravnoteže između *upravljanja platformama* i *upravljanja na platformama*.

Upravljanje (na) platformama

U platformskom društvu, upravljanje se ne odnosi samo na formalne institucije, već i na „vladavinu bez vlade”, odnosno „mrežu interakcija koja obuhvata različite aktere i ponašanja” (Gorwa, 2019a: 3). Riječ je o poi-

[3] Koncept „čuvanja kapija” (*gatekeeping*) koji je prvenstveno definisan u okviru komunikoloških i medijskih studija (Shoemaker i Vos, 2009) preuzima se da ukaže na moć najvećih platformi da omogućavaju ili ograničavaju pristup digitalnom ekosistemu. Termin svoje mjesto nalazi i u evropskom Aktu o digitalnim tržištima (*Digital Markets Act – DMA*), prema kojem se „čuvarima kapija” smatraju najveće kompanije, poput Amazona, Mete, Majkrosofta, koje zahvaljujući ogromnoj bazi korisnika i tržišnoj poziciji imaju mogućnost da diktiraju uslove i oblikuju digitalno tržište.

[4] Pojam platformskog društva označava paradigmatki zaokret u sagledavanju uloge tehnologije u društvu – sa organizacionih i strukturnih promjena koje su bile u fokusu istraživača informacionog u umreženog društva ka ispitivanju novih institucionalnih aranžmana koji usled tehnološkog razvoja duboko rekonponuju ukupne društvene i javne djelatnosti. Teoretičari ukazuju da se ovaj pojam odnosi na „društvo u kojem je društveni i ekonomski saobraćaj određen (pretežno korporativnim) kanalima globalnog ekosistema onlajn platformi, a vođen je algoritmima i podacima” (Van Dijck i dr, 2018: 4).

manju institucija u okvirima novog institucionalizma (Hall i Taylor, 1996; Peters, 2005; Pavlović, 2009), koji u upravljačkim procesima prepoznaje i tradicionalne institucionalne aktere i one koji to nisu, uključujući i različite forme (samo)upravljačkih mehanizama. Platformski upravljački model uključuje eksterne i interne norme i procese, i to u interakciji: industrije (platforme i kompanije), države (nacionalni i nadnacionalni nivo) i civilnog društva (organizacije civilnog društva, akademija, istraživači, aktivisti) (Gorwa, 2019b: 5). A budući da su algoritmi integralni dio platformske strukture i njenog djelovanja, tripartitnom modelu platformskog upravljanja treba dodati i „ne-humane aktere“ (Flew, 2021: 160). Najzad, uzimajući u obzir da je pažnja centralni resurs u platformskom društvu (Wu, 2019), i građani kao njeni nosioci su neizostavni akter ovog upravljačkog – petougla.

Uloga pomenutih aktera je, međutim, promjenljiva i nije ravnopravna. Nastanak i ekspanziju platformi u Sjedinjenim Državama obilježila je vrlo ograničena intervencija države, koja je koincidirala sa opštim optimističnim pogledom na društveni doprinos i demokratske kapacitete novog prostora za informisanje, obrazovanje, trgovinu i slično. Platforme su sopstvenim politikama uspostavljale norme, standarde i uslove korišćenja (*Terms and Conditions*) i suvereno upravljale platformskim ekosistemom. Sve do skandala globalnih razmjera poput *Cambridge Analytica*, kada je utvrđeno da su podaci više od 50 miliona korisnika Fejsbuka upotrebljeni za targetiranje u političkim kampanjama Donalda Trampa i Bregzita 2016. godine, netransparentnost implementacije platformskih politika nije sistemski problematizovana, a povrede prava i kršenje pravila tretirane su kao incidenti.

Na drugom kraju svijeta, kineski etatistički model pune državne kontrole (Van Dijck, 2019) započeo je još 2008. godine radikalnu politiku upravljanja platformama, prvo blokiranjem Jutjuba na svojoj teritoriji, a zatim i Fejsbuka, Tvitera, Vimea, itd. Istorija upravljanja platformama u Kini pokazuje da država podržava rast i razvoj tehnološke industrije, ali samo dok platformska moć potencijalno ne ugrozi aktuelni poredak. „Kada je vlada ove gigante vidjela kao prijetnju kineskim državnim bankama i malim i srednjim preduzećima, kao i vlasnicima ogromne količine podataka, vlada je intervenisala na sveobuhvatan način da ih ograniči i reguliše“ (McKnight i dr, 2023: 258).

U poređenju sa američkim i azijskim, evropski kontinent nema ni bližu razvijenu digitalnu industriju. Međutim, evropske države su u skladu sa nasleđem države blagostanja u više navrata nastojale da platformski ekosistem, uglavnom određen „vanjskom industrijom“, regulišu zakonom. Njemački Zakon o kontroli mreže (*NetzDG*) iz 2017, francuski Zakon o sprečavanju sadržaja mržnje na internetu (*LOI Avia*) usvojen 2020, austrijski Akt o komunikacionim platformama (*Kommunikationsplattformen-Gesetz*) iz 2021. godine samo su neki od zakona čija je implementacija trebalo da doprinese suzbijanju nelegalnog sadržaja na velikim digitalnim platformama. Međutim, ovi zakoni nisu se pokazali dovoljno

efikasnim u uspostavljanju zdravijeg digitalnog okruženja (Griffin, 2022; Gorwa 2024), kako zbog problema uspostavljanja balansa sa principima slobode izražavanja i izazovne implementacije pravila (Lee i dr, 2017; Ogaki, 2024), tako i izazova usklađivanja sa drugim nacionalnim i evropskim propisima (Zurth, 2021).

Međutim, centralni problem ovih zakona stoji u adresiranju plaformi iz ugla regulacije sadržaja koji na njima cirkulišu. Na osnovu tog iskustva, Evropska unija je aktima koji su usledili učinila zaokret od sadržaja ka procedurama, od nelegalnih jedinica ka strukturama digitalnog ekosistema, od moderacije ka obavezama dužne pažnje (*due dilligence obligations*), a sve u cilju identifikovanja i smanjenja sistemskih rizika koje uglavnom izazivaju najveće tehnološke kompanije (*BigTech*) i njihove najznačajnije digitalne platforme (Gugl, Amazon, Majkrosoft, Fejsbuk, itd). Uspostavljanje simetrije unutar cijelog „upravljačkog petougla” zahtijevalo je regulatorno usmjerenje na najveće igrače digitalne industrije, skaliranje obaveza prema broju korisnika platforme, sistemski pristup i multistejkholderski institucionalni dizajn. Centralno mjesto u regulatornom mehanizmu evropskog digitalnog konstitucionalizma zauzima Akt o digitalnim uslugama (*Digital Services Act*).

Novinarstvo u platformskom ekosistemu: normativni zaokret

Jedno od centralnih pitanja savremenih novinarskih istraživanja je na koji način platformski aranžman omogućava novinarstvu da ostvari svoju društvenu ulogu centralne institucije javne sfere. Susret novinarstva i platformske infrastrukture otvara dileme poput: ko je urednik novinarskog sadržaja na platformama, koliko algoritmi na osnovu podataka određuju tok distribucije vijesti, da li su politike platformi ograničavajuće za slobodno novinarstvo i slično. U novinarskoj teoriji i istraživanjima uglavnom se polemisiše iz ugla „prilagođavanja novinarstva digitalnim tehnologijama” (Krstić, 2023: 1). Međutim, šta se zapravo promijenilo?

Najveća promjena koju su sve platformski-zavisne djelatnosti, profesije, prakse, institucije, iskusile usled sveprožimajuće platformizacije je – normativna. U slučaju novinarstva, platforme u normativnom smislu problematizuju centralni zadatak ove profesije – selekciju i uređivanje novinarskog sadržaja, odnosno strukturne kriterijume – vrijednosti, principe, norme – u skladu sa kojima se vrši proizvodnja, diseminacija i recepcija sadržaja na osnovu kojeg stičemo sliku i značenja o svijetu u kojem živimo. Kriterijumi o tome kakva bi vijest trebalo da bude ne definišu se više isključivo u novinarskoj redakciji medijske organizacije, već u novom platformsko-novinarskom aranžmanu koji ima svoju institucionalnu refleksiju, u vidu „formalnih i neformalnih procedura, rutina, normi i konvencija” (Hall i Taylor: 1996: 938), ili u najširem smislu – pravila (Steinmo, 2008).

U prvom redu, novinarsko uređivanje dobija platformskog „blizanca“ u vidu moderacije sadržaja. Drugo, moderatorska pravila odražavaju politike platformi, strategije i principe *BigTech* industrije, sa kojima se uređivačke politike, novinarske norme i etički principi novinarske profesije sada susreću. Najzad, pravni okvir za novinarstvo sada ima sve više referentnih akata koje svojim pravilima adresiraju digitalne platforme. Stoga, višeslojna normativna rekompozicija novinarstva u platformskom okviru uspostavlja specifičnu dinamiku vrijednosti i institucionalnih formalnih i neformalnih aranžmana koji se neposredno odražavaju na savremenu javnu sferu i demokratiju.

Normativnu destabilizaciju novinarstva u prvom redu izaziva fenomen datafikacije, koji podrazumijeva sposobnost platformi da mnoge aspekte života konvertuje u podatke i kvantifikuje (Mayer-Schönberger i Cukier, 2013). Podaci, međutim, nisu ni neutralni ni objektivni (Gitelman, 2013), već su operacionalna refleksija publike kao ključnog resursa podataka, koji u dinamici sa tradicionalnim novinarskim donosiocima odluka (novinari, urednici) postaju novi vrednosni orijentir u proizvodnji vijesti. Međutim, odlike publike kao platformskih recipijenta određene su strategijama platformi, tehnikama metrike, algoritmima, servisima, reklamama i ostalim elementima koje oblikuju platformski informativni pejzaž (Van Dijck i dr, 2018: 56). Ovaj institucionalni zaokret predstavlja veliki normativni izazov budući da se uloga novinara i urednika redefiniše u korist automatizovanog, podacima-vođenog odlučivanja (Porlezza, 2018) a to otvara brojna etička i pitanja kvaliteta novinarstva, poput pouzdanosti, tačnosti i pristrasnosti (Ananny, 2016), transparentnosti (Ananny i Crawford, 2016), odgovornosti (Diakopoulos, 2014), novinarske samoregulacije (Porlezza & Eberwein, 2022), učešća novinarskih profesionalaca u dizajnu algoritama (Gutierrez Lopez i dr, 2022).

Drugi aspekt normativne tenzije odvija se usled činjenice da je novinarstvo istovremeno tržišna i društvena institucija. Iz ugla političke ekonomije medija, industrije novinarstvo vide kao „robu“, dok bi se kritičari klasičnog liberalizma pozvali na javno-servisnu ideju o ulozi medija, koja apostrofira odgovornost kao preduslov novinarske i tržišne slobode. U višestranom platformskom tržištu⁵ novinarstvo gubi ulogu centralnog posrednika između publike i oglašivača, a platforme postaju ključno polje monetizacije novinarskog rada. Suprotan trend grade oni koji se opredjeljuju za drugačije modele poslovanja zaobilazeći oglašavanje i vezujući se direktno za publiku kao izvor prihoda. Oglašavanje je na platformskom tržištu usklađeno sa platformskim afordansama monetizacije i personalizacije, i nerijetko je integrisano sa novinarskim sadržajem. Stoga, novinarstvo kao „sporni komoditet“ (Radin, 1996) u platformskom

[5] Platforme uspostavljaju biznis model u kojem povezuju kupce, odnosno korisnike, sa prodavcem odnosno pružaocem usluge, tako što servisiraju „obje strane“ (Rochet i Tirole, 2006: 645). Pored višestrane kompozicije, tržišta koja su u osnovi platformske ekonomije karakteriše mrežni efekat i winner-take-all kompetitivna logika (Lafuente i dr, 2022: 9).

ekosistemu dodatno je uzdrmano sa stanovišta društvene uloge, odnosno normativne ravnoteže profitnih principa i javne službe, bez koje nema preduslova za nezavisno kreiranje javne agende, pluralizam javne sfere i demokratsko društvo.

Treći normativni izazov tiče se selekcije i uređivanja novinarskog sadržaja, jer mogućnost „detektovanja, procjene i intervencije u sadržaje ili ponašanje” platforme čini „najmoćnijim urednicima na svijetu” (Gillespie, 2018: 3). Platforme neposredno intervenišu u sadržaj – označavaju i uklanjaju objave, algoritamski redukuju vidljivost „obmanjujućeg”, „rizičnog” ili „uvredljivog” sadržaja (Gillespie, 2022) ili kao svojevrsni ko-urednici autonomno (re)definišu infrastrukturu diseminacije novinarskog sadržaja. One tako podrivaju redakcijski ustrojen sistem donošenja uređivačkih odluka koji je rezultat institucionalizacije novinarstva, normativno utemeljene u ideji o ulozi medija u deliberativnoj demokratiji i javnoj sferi (Norris i Odugbemi, 2010). Sa druge strane, sve više autora ukazuje da se tradicionalna novinarska uloga „čuvara kapija” (*gatekeeping*) ili kontrole ulaska informacija i vijesti u javni domen okreće ka „posmatranju kapija” (*gatewatching*), pažljivom praćenju i preuzimanju već dostupnih informacija, do faze u kojoj vidljivost i cirkulaciju vijesti u javnoj sferi zajednički oblikuju novinari, korisnici, algoritmi i platforme (*gatewatching 2.0*) (Bruns, 2005, 2018). Sve to otvara pitanja ko/šta, kojim mehanizmima i prema kojim kriterijumima neposredno i strukturno selektuje, kurira ili moderira novinarski sadržaj u platformskom ekosistemu. Između principa informisanja i konzumiranja, najveći izazovi platformske moderacije novinarskog sadržaja su automatizacija, nedostatak tačnosti i pouzdanosti, pristrasnost, nedostatak transparentnosti i odgovornosti (Article 19, 2023). Istovremeno, novinarski rad koja je na platformama konkurentan kreativnim praksama velikog broja *producer-a*, kako smatraju Poel, Nieborg i Dafi (Poell, Nieborg i Duffy), redefiniše se prema logikama nišifikacije, metrifikacije, brendiranja, autentičnosti (Poell i dr, 2022).

Novinarstvo između DSA i EMFA

Evropska unija na normativnu destabilizaciju novinarstva odgovara usvajanjem niza akata koji treba da uspostave vrednosni i institucionalni ekvilibrijum za javno informisanje u platformskom ekosistemu. Evropski cjeloviti, sistemski pristup sa jedne strane podrazumijeva uspostavljanje *odgovornog* digitalnog okruženja i, sa druge, normira *slobodu* kao ključnu vrijednost novinarstva u demokratskim društvima. Evropski akt o slobodi medija (EMFA) i Akt o digitalnim uslugama (DSA) predstavljaju centralne normativne okosnice novinarstva⁶, operacionalizovane kroz niz komplementarnih vrijednosti (Tabela 1).

[6] Pored ova dva, i niz drugih akata značajno redefiniše normativni okvir digitalnog svijeta koji se takođe reflektuje na novinarstvo, kao što su Akt o digitalnim

Tabela 1: Vrednosna struktura Akta o digitalnim uslugama i Evropskog akta o slobodi medija

Akt o digitalnim uslugama (DSA)		Evropski akt o slobodi medija (EMFA)	
ODGOVORNOST		SLOBODA	
Transparentnost			
Bezbjednost			
Pouzdanost		Pluralizam	
Horizontalnost		Nezavisnost	
Dostupnost		Ravnopravnost	

Izvor: Obrada autora, 2025.

Akt o digitalnim uslugama uspostavlja odgovornost kao centralni princip evropske digitalne sfere i posebno adresira velike onlajn platforme i pretraživače, one koji mjesečno imaju najmanje 45 miliona aktivnih korisnika, odnosno 10% stanovništva EU. Princip odgovornosti ovdje ne podrazumijeva pravnu odgovornost za nelegalni sadržaj na platformi (*liability*), već društvenu odgovornost (*accountability*) koja se ostvaruje kroz obaveze dužne pažnje, redovnu procjenu i suzbijanje rizika (Husovec, 2024: 181). DSA nizom proceduralnih pravila normira strukturne preduslove odgovornosti u digitalnom ekosistemu, tako što na sistemski način institucionalizuje okvir za primjenu evropskog i nacionalnih zakonodavstava u digitalnom ekosistemu.

Odgovorno digitalno okruženje iz ugla DSA uspostavlja se, prvo, kroz transparentne poslovne prakse digitalnih platformi prema recipijentima, državnim organima kao i nezavisnim zainteresovanim stranama. Za novinare u EU to bi značilo jasna pravila o sadržaju, njegovoj moderaciji i sistemu preporučivanja, kao i uvid u bazu podataka o svim moderatorskim praksama najvećih platformi na nivou EU, koje su inače u obavezi da procjenjuju sistemske rizike, preuzimaju mjere za njihovo suzbijanje i redovno provjeravaju usklađenost sa DSA. Ovaj akt za novinarstvo je posebno značajan jer sadrži odredbe o pouzdanosti digitalnog ekosistema u pogledu strukturnih odlika sadržaja koji cirkulišu i cijelog ekosistema. Pouzdanost se ostvaruje kroz jasno označavanje oglašivačkog sadržaja i verifikovanje informacija o pružaocima usluga trgovine, insistiranje na nemanipulativnim interfejsima, preveniranje zloupotreba mehanizama ovog akta i uspostavljanje visokih kazni koje mogu iznositi i do 6% svjetskog godišnjeg obrta platforme koja krši odredbe ovog akta. Bezbjednosni princip ovog akta i mjere koje iz njega proizilaze štite kako novinarsku zajednicu i publiku, sa posebnim akcentom na zaštiti maloljetnika, tako i ukupan ekosistem u kojem se odvija novinarski rad, kako kroz procjenu i suzbijanje sistemskih rizika tako i različitih bezbjednosnih kriza ekosistema. Zatim, kroz osnaživanje recipijenata platformi kao i brojnih

tržištima, Akt o vještačkoj inteligenciji i drugi. Medijska regulativa se takođe mijenja kroz reviziju Direktive o audiovizuelnim servisima, dok pojedini dokumenti adresiraju specifične izazove javnog informisanja, poput Kodeksa dobre prakse u suzbijanju dezinformacija.

nezavisnih aktera, poput eksperata i organizacija civilnog društva, kreatori politika prema platformama nastoje da prevaziđu neravnotežu moći u digitalnom ekosistemu. Horizontalnost se obezbjeđuje mehanizmima prijavljivanja nezakonitog sadržaja na jednostavan način uz mogućnost ulaganja žalbe, kao i odštete. Najzad, usled velikog jaza između kompanija koje su vlasnici digitalnih platformi sa jedne strane i recipijenata, državnih organa i ostalih zainteresovanih strana sa druge, *DSA* institucionalizuje pravovremenu dostupnost platformi za sve i to kroz uspostavljanje kontaktnih tačaka, dostupnih pravnih zastupnika kao i podataka o radu platformi. Horizontalnot i dostupnost platformi od posebnog su značaja kako za novinare, tako i novinarsku publiku, medijsku i oglašivačku industriju, i istraživače (Adamović i dr, 2024).

Iako mediji i novinarstvo nisu više od korisnika usluga platformi, *DSA* propisuje dužnost velikih platformi da pri sprovođenju mjera Akta uvažavaju slobodu izražavanja i informisanja, uključujući i slobodu medija i medijski pluralizam (Čl. 17). Međutim, budući da velika politička debata o eksplicitnom „izuzetku za medije“ nije razriješena u okviru *DSA*, Evropski akt o slobodi medija (*EMFA*) predstavlja prvi cjeloviti evropski zakon za medije koji nastoji da nadomjesti nedostatak specifičnog tretmana novinarstva na velikim platformama. Balans platformi i novinarstva posebno je apostrofirao u nekoliko članova *EMFA* (Čl. 18-20) i podrazumijeva visok nivo uvažavanja novinarske autonomije, kako u pogledu tretmana novinarskog sadržaja, tako i njegove cirkulacije. Svaka moderatorska intervencija mora biti pravovremeno najavljena, a može biti i osporena, dok transparentnost i mogućnost osporavanja algoritamske dinamike novinarskim poslenicima daju uvid i kontrolu nad vidljivošću i cirkulacijom novinarskog sadržaja na platformama.

Okosnica *EMFA* je sloboda kao ključna vrijednost novinarstva od njegovog nastanka. Veliki dio novinarske istorije je borba za slobodno novinarstvo, a strukturna moć platformskog ekosistema zahtijeva nove zakonske mehanizme koji će obezbjeđivati transparentnost, pluralizam, nezavisnost, bezbjednost i ravnopravan tretman novinara i novinarskog rada. Transparentnost se odnosi na medijsko vlasništvo, državno oglašavanje i sve druge vidove javnog finansiranja novinarskog rada, strukturnu transparentnost u pogledu medijske koncentracije i transparentnost uređivačkih politika. Pluralizam obuhvata pravo recipijenata na raznovrsnu ponudu informacija i medijskih usluga, ali i mjere u vezi sa praćenjem i procjenama medijske koncentracije, koje moraju biti dio nacionalnog zakonodavstva. Problem koncentracije ovaj akt vidi ne samo kao ekonomski već i izazov medijskoj nezavisnosti, koji se prvenstveno odnosi na nezavisnu uređivačku poziciju u odnosu na vlasničke, političke, platformske i druge zainteresovane strukture, kao i nezavisnost regulatornih tijela na nacionalnom i evropskom nivou. Akt posebno adresira bezbjednost novinara i njihovih izvora koja je u digitalnom svijetu amplifikovana i, pored fizičkih prijetnji i napada, podrazumijeva različite oblike onlajn nasilja uključujući praćenje, špijuniranje, nadzor. Najzad,

EMFA insistira na fer i ravnopravnom tretmanu svih recipijenata i pružalaca medijskih usluga, kako u pogledu pristupa medijskim uslugama, tako i u pogledu novinarskog sadržaja i reprezentacije društvene raznolikosti, zatim rodne ravnopravnosti, odsustva svake vrste diskriminacije, isključivanja i slično.

Zaključak

Sistemske uspostavljanje vrednosnog ekvilibrijuma između platformske industrije i javnih vrijednosti u evropskim demokratijama je u samom začetku. Nove evropske digitalne i medijske politike u aktualnim okolnostima tek počinju da pokazuje rezultate. Međutim, sistemski pristup i multistejkholderski institucionalni aranžman ne implementira se brzo, jednostavno i sasvim efikasno, što takođe svjedoči o kompleksnosti platformskog ekosistema, prilagodljivosti i moći koju su najveće tehnološke kompanije zadobile na globalnoj razini.

Narednih godina, evropski digitalni konstitucionalizam na polju novinarstva oblikovaće se u pravcu uspostavljanja ravnoteže slobodnog novinarstva u odgovornom platformskom okruženju. Prema novim evropskim aktima, novinarska i platformska vrednosna postavka dijele principe bezbjednosti i transparentnosti obje industrije, čije su strukture u savremenim okolnostima sve manje poznate zainteresovanim javnostima i građanima, a sve više izazovne sa stanovišta sigurnosti, od pojedinačne do sistemske. Korpus normi namijenjen platformama razvija mehanizam upravljanja njihovim servisima, kao ključnim resursima na kojima počiva njihova uloga i moć, i to u skladu sa demokratskim vrijednostima i zaštitom ljudskih prava. Da bi zadržale svoje recipijente na tlu EU, platforme poput TikToka, X, Instagrama, moraće dodatno da djeluju u pravcu obezbjeđivanja pouzdanosti, horizontalnosti i dostupnosti svojih servisa, algoritamskih mehanizama i ekosistema koji dominantno oblikuju.

Sa druge strane, evropski zakonodavac apostrofira najprominentnije vrijednosti novinarstva, koje su na svim društvenim prekretnicama bile posebno ranjive. Tako je i tehnološka ekspanzija novinarstvu donijela brojne mogućnosti, ali i još više izazova. Veća radna efikasnost redakcije problematizuje kvalitet, novi prostor osvajanja publike donio je nove (platformske) urednike, mogućnost boljeg upoznavanja i mjerenja publike razorila je viševjekovni poslovni model novinarstva, geografske granice su otvorene, ali konkurencija nije ravnopravna. Stoga, polje novinarske slobode u novim okolnostima treba osvajati uspostavljanjem njenih strukturnih preduslova, koji se grade na principima transparentnosti, pluralizma, nezavisnosti, bezbjednosti i ravnopravnosti – u platformskom ekosistemu. Normativna usklađenost ova dva akta je samo prvi korak na putu uspostavljanja evropskog digitalnog konstitucionalizma u kojem se novinarska sloboda ostvaruje putem solidnih institucionalnih mehanizama spremnih da prate ubrzanu dinamiku platformskog društva.

European Digital Constitutionalism: Toward Norms of Free Journalism on Accountable Platforms

Abstract

Digital platforms such as Facebook, TikTok, Instagram, and Microsoft fundamentally transform all spheres of social life, including journalism. In a platformized society, journalism is normatively destabilized due to the datafication, commodification, and moderation of journalistic content according to the criteria of the platform ecosystem (Van Dijck et al., 2018). To establish digital constitutional balance, the European Union, through a series of legislative acts, seeks to deplatformize the digital ecosystem within its borders and establish an institutional mechanism for upholding human rights and democratizing the digital sphere. Among these, the Digital Services Act serves as the central normative framework for governing digital platforms, aiming to shape the digital ecosystem based on the principle of accountability through a systemic approach and a comprehensive institutional arrangement. With the adoption of the European Media Freedom Act, journalism has taken on a special place in the current wave of regulation and, for the first time, has become the subject of a comprehensive intervention by the European Union. At the intersection of platform accountability and journalistic freedom, this paper explores the governance dynamics *on* and *over* platforms from the perspective of journalism's normative challenge in fulfilling its crucial informative role in the digital ecosystem.

Keywords

Digital Platforms, Digital Constitutionalism, Governance, Journalism, DSA, EMFA

Literatura

- Adamović, Jelena, Mila Bajić, Snežana Bajčeta, Bojan Perkov, Tijana Stevanović. (2024). *DSA, DMA, AIA and Western Balkans: Normative Foundation, Enforcement Mechanisms and Institutional Framework*. Belgrade: Share Foundation.
- Alaimo, Cristina, Jannis Kallinikos and Erika Vallderama-Venegas. (2019). „Platforms as service ecosystems: lessons from social media”. *Journal of Information Technology*. 35(1): 1-46. Sage Journals.
- Ananny, Mike. (2016). „Toward an ethics of algorithms: convening, observation, probability, and timeliness”. *Science, Technology & Human Values* 41(1): 93-117.
- Ananny, Mike and Kate Crawford. (2016). „Seeing without knowing: Limitations of the transparency ideal and its application to algorithmic accountability.” *New Media & Society* 20 (3): 973-989.
- Article 19 (2023). *Content moderation and freedom of expression handbook*. London: Article 19.
- Austria. *Kommunikationsplattformen-Gesetz (KoPI-G) [Communications Platforms Act]*. Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, Teil I, Nr. 151/2020, December 10,

2020. https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2020_I_151/BGBLA_2020_I_151.html.
- Barbrook, Richard and Andy Cameron. (1996). „The Californian ideology.” *Science as Culture*. 6 (1): 44-72.
- Bruns, Axel. (2005). *Gatewatching. Collaborative Online News Production*. New York: Peter Lang.
- Bruns, Axel. (2018). *Gatewatching and News Curation Journalism, Social Media, and the Public Sphere*. New York: Peter Lang.
- Caliandro, Alessandro, Alessandro Gandini, Lucia Bainotti, Guido Anselmi. (2024). „The platformization of consumer culture: A theoretical framework.” *Marketing Theory* 24 (1): 3-21.
- Celeste, Edoardo. (2018). „Terms of service and bills of rights: new mechanisms of constitutionalisation in the social media environment?”. *International Review of Law, Computers & Technology* 2: 122-138.
- Celeste, Edoardo. (2019). „Digital constitutionalism: a new systematic theorisation?”. *International Review of Law, Computers & Technology*, 1-24.
- Celeste, Edoardo. (2023). *Digital Constitutionalism. The Role of Internet Bills of Rights*. London i New York: Routledge.
- De Gregorio, Giovanni. (2022). *Digital Constitutionalism in Europe. Reframing Rights and Powers in the Algorithmic Society*. UK: Cambridge University Press.
- Diakopoulos, Nicholas. (2014). „Algorithmic Accountability. Journalistic investigation of computational power structures.” *Digital Journalism* (3): 398-415.
- European Union. (2022). *Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act)*. *Official Journal of the European Union*, L 265, September 14, 2022. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R1925>
- European Union. *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Establishing a Common Framework for Media Services in the Internal Market (European Media Freedom Act) and amending Directive 2010/13/EU*. COM(2022) 457 final, September 16, 2022. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0457>.
- European Union. *Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act)*. *Official Journal of the European Union* L 277/1, October 27, 2022. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065>.
- Flew, Terry. (2021). *Regulating Platforms*. Cambridge: Polity Press.
- France. *LOI n° 2020-766 du 24 juin 2020 visant à lutter contre les contenus haineux sur internet [Avia Law]*. *Journal Officiel de la République Française*, June 24, 2020. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042031970>.
- Fukuyama, Francis. (2013). „What is governance?”. *Governance*. 26 (3). 347-368.
- Germany. *Netzwerkdurchsetzungsgesetz (NetzDG) [Network Enforcement Act]*. *Bundesgesetzblatt Jahrgang 2017 Teil I Nr. 61*, September 7, 2017. <https://www.gesetz-im-internet.de/netzdg/>.
- Giletman, Lisa. (2013). *“Raw Data” Is an Oxymoron*. Cambridge and London: MIT Press.

- Gill, Lex, Dennis Redeker, Urs Gasser. (2015). „Towards Digital Constitutionalism? Mapping Attempts to Craft an Internet Bill of Rights”. The Social Science Research Network Electronic Paper Collection. 2015-15. Berkman.
- Gillespie, Tarleton. (2018). *Custodians of the Internet: Platforms, Content Moderation, and the Hidden Decisions That Shape Social Media*, New Haven and London: Yale University Press.
- Gillespie, Tarleton. (2022). „Do Not Recommend? Reduction as a Form of Content Moderation.” *Social Media + Society* 8(3): 1-13.
- Gorwa, Robert. (2019a). „What is platform governance?” *Information, Communication & Society* 1-18.
- Gorwa, Robert. (2019b). „The platform governance triangle: conceptualising the informal regulation of online content.” *Internet Policy Review* 8(2): 1-22.
- Gorwa, Robert. (2024). *The Politics of Platform Regulation. How Governments Shape Online Content Moderation*. UK: Oxford University Press.
- Griffin, Caleb N. (2022). „Systematically Important Platforms.” *Cornell Law Review* 107 (2): 445-514.
- Gutierrez Lopez, Marisela, Colin Porlezza, Glenda Cooper, Stephan Makri, Andrew MacFarlane, Sondess Missaoui. (2022). „A Question of Design: Strategies for Embedding AI-Driven Tools into Journalistic Work Routines.” *Digital Journalism* 3: 1-20.
- Hall, Peter A. and Rosemary C.R. Taylor. (1996). „Political Science and the three new Institutionalisms”. *Political Studies*. 44 (4). Sage Journals. pp: 936-957.
- Husovec, Martin. (2024). *Principles of the Digital Services Act*. UK: Oxford University Press.
- Karavas, Vaios. (2010). „Governance of Virtual Worlds and the Quest for a Digital Constitution” u: Beat Graber, Christoph and Mira Burri-Nenova (eds.) *Governance of Digital Game Environments and Cultural Diversity: Transdisciplinary Enquiries*. UK and US: Edward Elgar Publishing.
- Krstić, Aleksandra. (2023). „Digital transformation of journalism and media in Serbia: What has gone wrong?” *Journalism* 0(0): 1-17.
- Lafuente, Esteban, Zoltan J. Ács, Laszlo Szerb. (2022). „Analysis of the digital platform economy around the world: A network DEA model for identifying policy priorities”. *Journal of Small Business Management*. 62(2): 1-45.
- Lee, Sung Une, Liming Zhu, Ross Jeffery. (2017). „Data Governance for Platform Ecosystems: Critical Factors and the State of Practice”. *PACIS 2017. Proceedings*. 89.
- Mayer-Schönberger, Viktor and Kenneth Cukier. (2013). *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- McKnight, Scott, Martin Kenney, Dan Breznitz. (2023). „Regulating the platform giants: Building and governing China’s online economy.” *Policy and Internet*. 15: 243-265.
- Norris, Pippa and Sima Odugbemi. (2010). „Evaluating Media Performance.” In Norris, P. (ed.) *Public Sentinel: News Media and Governance Reform*, 3-30.
- Ogaki, Jasmine. (2024). „German Content Moderation and Platform Liability Policies”. The Henry M. Jackson School of International Studies. University of Washington. <https://jsis.washington.edu/news/german-content-moderation-and-platform-liability-policies/> (datum posjete: 15.02.2025)

- Padovani, Claudia and Mauro Santaniello. (2018). „Digital constitutionalism: Fundamental rights and power limitation in the Internet eco-system.” *The International Communication Gazette* 80 (4): 295-301.
- Pavlović, D. (2009). „Sociološke osnove normativnog institucionalizma u političkoj nauci”. *Sociološki pregled*. XLIII (2): 231-250.
- Peters, Guy. (2005). *Institutional Theory in Political Science: The New Institutionalism* (2d edition). London: Continuum.
- Poell, Thomas, David Nieborg and Brooke Erin Duffy, B.E. (2022). *Platforms and Cultural Production*. Cambridge: Polity.
- Porlezza, Colin. (2018). „Deconstructing data-driven journalism. Reflexivity between the datafied society and the datafication of news work.” *Problemi dell'informazione*. XLIII (3): 369-392.
- Porlezza, Colin and Tobias Eberwein. (2022). „Uncharted Territory: Datafication as a Challenge for Journalism Ethics” In Karmasin, M; Diehl, S. i Koinig, I. (eds.) *Media and Change Management. Creating a Path for New Content Formats, Business Models, Consumer Roles, and Business Responsibility*, 343-361.
- Radin, Margaret Jane. (1996). *Contested commodities*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rochet, Jean Charles and Jean Tirole. (2003). „Platform Competition in Two-Sided Markets.” *Journal of the European Economic Association* 1(4): 990-1029.
- Seipp, Theresa Josephine, Natali Helberger, Claes de Vreese, Jef Ausloos. (2024). „Between the cracks: Blind spots in regulating media concentration and platform dependence in the EU.” *Internet Policy Review* 13(4): 1-26.
- Shoemaker, Pamela J. and Vos, Tim P. (2009). *Gatekeeping Theory*. New York and London: Routledge.
- Steinmo, Sven. (2008). „Historical institutionalism.” In Della Porta, D. i Keating, M. (ur.) *Approaches and Methodologies in Social Sciences – A Pluralistic Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 118 – 138.
- Suzor, Nicolas P. (2018). „Digital Constitutionalism: Using the Rule of Law to Evaluate the Legitimacy of Governance by Platforms.” *Social Media+Society* 4 (3): 1-11.
- Suzor, Nicolas P. (2019). *Lawless. The Secret Rules That Govern Our Digital Lives*. UK: Cambridge University Press.
- Tiwana, Amrit. (2013). *Platform Ecosystems: Aligning Architecture. Governance, and Strategy*. Morgan Kauffmann.
- Van Dijck, Jose. (2019). „Governing digital societies: Private platforms, public values.” *Computer Law & Security Review* 36: 1-4.
- Van Dijck, Jose and Lin, Jian. (2022). „Deplatformization, platform governance and global geopolitics: Interview with José van Dijck.” *Communication and the Public* 7(2): 59-66.
- Van Dijck, Jose and Thomas Poell. (2013). „Understanding Social Media Logic.” *Media and Communication*. 1(1): 2-14.
- Van Dijck, Jose, Thomas Poell and Martijn De Waal. (2018). *The Platform Society. Public Values in a Connective World*, New York: Oxford University Press.
- Van Dijck, Jose, Tim de Winkel, Mirko Tobias Schäfer. (2023). „Deplatformization and the governance of the platform ecosystem.” *New Media & Society* 25(12): 3438-3454.

- Von der Leyen, Ursula. (2022). „Digital Services Act: Commission welcomes political agreement on rules ensuring a safe and accountable online environment”. European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2545 (datum posjete: 20.02.2025)
- Wu, Tim. (2019). „Blind Spot: The Attention Economy and the Law.” *Antitrust L. J.* 82: 771-806.
- Zurth, Patrick. (2021). „The German NetzDG as Role Model or Cautionary Tale? Implications for the Debate on Social Media Liability.” *31 Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal* 1084: 1-55.